

Mektûbât-ı Muhammed Ma'sum

Tercüme.: Müstakimzâde Süleyman Efendi, haz.: Mustafa Demirci, Nizamiye Akademi, İstanbul 2017, II c., 1261 s.

İdris Polat*

*Eğer bana öl deseler, şevkimden can veririm,
Ve ölüme çağırana, "Sefâ geldiniz" derim.*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, polatidris1@gmail.com, orcid.org/0000-0002-2333-9862

Mektûbât-ı Muhammed Ma'sum, Muhammed Ma'sûm b. Ahmed Sirhindî'nin (ö. H. 1079/ M. 1668) müridlerine, halifelerine, yöneticilere Farsça yazdığı mektupların öğrencileri tarafından üç ciltte bir araya getirilmiş hâlidir. İkinci cildi derleyen Şerafeddin Herevî'nin bu cildin başında *Vesiletü's-sa'âde* nitelemesi nedeniyle söz konusu cilt bu adla da neşredilmiştir. Eseri Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi Türkçeye, Seyyid Zevvâr Hüseyin Şah Urduçaya çevirmiştir. Müstakimzâde'nin *Tercüme-i Mektûbât-ı Kudsiyye* adıyla tercüme ettiği eser, ilk defa Mustafa Demirci tarafından 2014'te doktora tezi olarak hazırlanmış, 2017 yılında da günümüz harflerine aktarılmış şekliyle neşredilerek okuyucuyla buluşmuştur. Mektup metinlerinin kapsamlı tahlilini de ihtiva eden çeviride, eserin H. 1277/ M. 1860 tarihinde İstanbul'da neşredilen litografya baskısı esas alınmıştır.

Tasavvuf literatüründe “mektûbât” adıyla anılan koleksiyonlar, bu geleneği benimseyen sûflerin/tarikatların anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Nakşebdiyye-Müceddidiyye tarihinde mektupla irşad yöntemi yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmıştır. Nitekim Müceddidiyye adının nispet edildiği İmâm-ı Rabbânî, bu maksatla müridlerini eğitmek için pek çok mektup yazmış, oğlu ve halefi Muhammed Ma'sum da bu mirası devam ettirmiştir. Dolayısıyla eser, tasavvuf geleneğinde mektupla tebliğ ve irşad yönteminin tipik bir örneğini temsil etmesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

Müellif Muhammed Ma'sûm, Hindistan'ın Sirhind şehri civarındaki Melik Haydar köyünde 11 Şevval 1007'de (7 Mayıs 1599) İmâm-ı Rabbânî'nin üçüncü oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ebü'l-Hayrât (hayırların babası), Mecdüddin (dinin yüceliği), Urvetü'l-Vüskâ (sağlam kulp) şeklinde künye ve lakaplarıyla anılmaktadır. “Ma'sum” nisbesinin ise günah işlemekten uzak durma hassasiyetiyle ilgili olduğuna inanılmaktadır. Babası, Muhammed Ma'sum'un dünyaya gelişi hakkında kendisine birtakım müjdelere verildiğini belirtmektedir. Yedi yaşında Kur'an'ı hıfz etmesi ve gösterdiği istidat babasının dikkatini çekmiştir. Eğitimi hususunda da İmâm-ı Rabbânî, oğluna akli ve nakli ilimleri okutan ilk hocasıdır. Ağabeyi Muhammed Sâdık, Ahûnd Sacâval Serhindî, Molla Bedreddin Sultanpûrî ve babasının halifelerinden Muhammed Tâhir Lâhûrî'den de dinî ilimler tahsil etmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, henüz yirmi beş yaşına ulaştığında Muhammed'i yerine halife bırakmış, yirmi yedi yaşındayken babasının vefatı üzerine irşad makamına çıkmıştır. Muhammed Ma'sum'un irşad vazifesini yüklendiği gün; iki bini İmam-ı Rabbânî'nin halifelerinden olmak üzere, elli bin kişinin kendisine biat ettiği rivayet edilmektedir. İmam-ı Rabbânî'nin nüfuz alanı sadece ilmiye sınıfı ve halkla sınırlı kalmayıp devlet idaresinde de önemli boyuta ulaştığı için babasının vefatından sonra Muhammed Ma'sum da mevcut çevrenin odak noktası olmaya devam etmiştir. Nitekim Muhammed Ma'sum'un irşada başlamasından üç sene sonra Şah Cihan tahta çıkmış ve padişah sıfatıyla Serhend'e gelip kendisine biat etmiştir.

İmam-ı Rabbânî'nin dini konularda Ekber Şah'a rehberlik etmesi gibi Muhammed Masum da kendi döneminin siyasetçilerine önerilerde bulunmuştur. Kendisi, Şah Cihan'dan sonra Dârâ Şükûh'un değil de dini ilkelere bağlılığıyla bilinen Evrengzîb'in tahta geçmesine müritleriyle birlikte destek vermiştir. Neticede Evrengzîb'in tahta geçmesiyle ilim ve siyaset alanındaki otoritesinin arttığı, bu sayede çok daha büyük bir halk kitlesine ulaştığı ve halifelerinin sayısının yedi bine ulaştığı kaydedilmektedir. Halifelerinin Afganistan, Şam, İstanbul, Orta Asya ve Mekke gibi merkezi bölgelerde irşad faaliyetlerini sürdürmesi Müceddidiyye'nin farklı coğrafyalarda yayılmasını sağlamıştır. Muhammed Ma'sûm, 9 Rebûlevvel 1079'da (17 Ağustos 1668) Sirhind'de vefat etmiş ve babasının kabrine yüz metre mesafede aynı bahçeye defnedilmiştir.

Mektûbât'ı Farsçadan Türkçeye (Osmanlıcaya) çeviren Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi ise 18. yy. Anadolu Müceddidiliğinin önemli isimlerindendir. Şeyhi Mehmed Emin Tokadî, *Mektûbât*'ın altı ciltlik nüshasını Seyyid Yahya Efendi vasıtasıyla Müstakimzâde'ye ulaştırmış ve Türkçeye çevirmekle vazifelendirmiştir. Tercümeye başladığında otuz dört yaşında olan Müstakimzâde'nin yaşı ile eşit olarak otuz dört ayda bu çalışmayı tamamladığı ifade edilmektedir.

Mektubat'ı akademik tarzda inceleyen eser; giriş, üç bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın muhtevası, kaynakların değerlendirilmesi, tasavvuf literatüründe bir irşad yöntemi olarak mektup geleneği ve *Mektûbât*'ın tercümesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde Muhammed Ma'sûm'un hayatı, eserleri, tarikat silsilesi ve halifelerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Muhammed Ma'sum'un mektuplarının konuları, muhatapları ve yazılış amaçları bakımından muhtevaları tahlil edilmiştir. Üçüncü bölümünde ise

tasavvufî eğitim, seyr ü sülûk, tasavvufî kavramlar ve tevhid başlığı altında Muhammed Ma'sum'un tasavvufî görüşleri konu edilmiştir. Yazara göre Muhammed Ma'sum mektuplarında, babası İmam-ı Rabbânî'nin görüşlerini bir nevi şerh etmiş ve onun tasavvuf anlayışını devam ettirmiştir. Yazar, bu bağlamda Muhammed Ma'sum'u, İbnü'l-Arâbî'nin öğrencisi ve eserlerinin şârihi Sadreddin Konevî'ye benzetmektedir. Kitabın ekler kısmında ise Müstakimzâde'nin tercümesi günümüz harflerine aktarılmıştır.

Eser, kaynakların değerlendirilmesi kısmında tasavvuf literatüründe “mektûbât” alanında araştırma yapanlara hangi kaynaktan nasıl istifade edecekleri konusunda yol gösterici bilgiler sunmaktadır. Mektupların tahlili bölümünde ise Muhammed Ma'sûm'un gönderdiği altı yüz kırk sekiz mektup konuları ve muhatapları açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Mektuplar öncelikle konuları bakımından tasnif edilerek hangi mevzuda ne kadar mektup yazıldığına yer verilmiştir. Yazarın tespitine göre fenâ, sâlik ve seyr ü sülûk, tevhid ve tevhidin kısımları, ârif/marifet ve varlık mertebeleri en çok değinilen meselelerdir. Muhatapları açısından da şöyle tasnif edilmiştir: Siyasi otoritelere yüz elli dört, halifeleri dışında manevi otorite konumundakilere iki yüz otuz iki, ilmi otoritelere yüz otuz sekiz, muhatabı tam tespit edilemeyen nüfuz sahibi kişilere altı, halifelerine on yedi, akrabalarına on üç, unvan ya da kimlik belirtmeksizin de otuz sekiz kişiye mektup göndermiştir. Araştırmada, Muhammed Ma'sum ve babası İmam-ı Rabbânî'nin yazdığı mektuplar, konu ve muhataplar açısından da karşılaştırılmıştır.

Muhammed Ma'sum yaşadığı Hindistan coğrafyasında ortaya çıkan bid'at, hurafe ve din dışı anlayışların yaygınlığı nedeniyle mektuplarında ekseriyetle Kuran ve Sünnet'e bağlılığı konu edinmiştir. Bu nedenle de *Urvetü'l-Vüskâ* (sağlam kulp) lakabıyla anılmış ve bu tema, temsilcisi olduğu Müceddidiyye kolunun da temel çizgisi kabul edilmiştir. Mektuplarında muhatabın makamı, ilmi dirayeti ve manevi seviyesini dikkate aldığı; teoriden çok pratiğe, tartışmadan çok tefekküre davet eden bir üslupla çözüm odaklı bir irşad ve tebliğ anlayışına sahip olduğu gözlenmektedir. Muhammed Ma'sum, vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd konusunda babası İmam-ı Rabbânî'nin yolunu izlemiştir.

Eser; letâif-i hamse, vahdet-i şühûd, şeyh-mürîd ilişkisi, seyr ü sülûk'te mürîdin manevî durumuna özel telkin ve tavsiyeler alanında araştırma yapanlar için kaynak niteliği taşımaktadır. Muhammed Ma'sum'un devlet erkânı üzerindeki nüfuzu ve yazışmaları açısından tarikat-devlet ilişkileri konusunda istifade edilecek pek çok örneğe yer vermektedir. Kendisi, rüyayı mürîdin sülûk yolundaki kabiliyeti hakkında fikir veren işaret kabul etmesi nedeniyle mektuplarında pek çok rüya tabirine de yer vermiştir. Bu yönüyle eser, seyr ü sülûkte rüyanın önemi konusunda da kaynaklık edecek niteliktedir. Nitekim Anadolu Müceddidîleri'nde rüyaya önem atfetme geleneğinin Mektubât-ı Ma'sûmiyye ile başladığı belirtilmektedir.

Hamid Algar, Müstakimzâde'nin çevirisi hakkında, "Şeyh Muhammed Ma'sum'un *Mektûbât-ı Ma'sumiyye* isimli eseri, Müstakimzâde tarafından ne yazık ki süslü ve bozuk bir üslupla çevrilmiştir" ifadesini kullanmaktadır. Mustafa Demirci, Algar'a kısmen katılmaktadır. "Müstakimzâde gerek telif gerek tercüme ve gerekse şerh çalışmalarında Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı, anlaşılması kolay olmayan bir dil kullanmıştır" şeklindeki genel değerlendirme sonrası, Müstakimzâde'nin eserlerine alışkanlık kesp edildiğinde bu durumun geçerliliğini yitirdiğini belirtmektedir.

Eserde; metin tahlillerine, âyet numaralarına, dipnotlarda açıklamalara ve her cildin sonunda mektuplarda geçen yabancı kelimeler için lügatçeye yer verilmiştir. Bu durum araştırmacılara kolaylık sağlasa da Müstakimzâde'nin diline alışık olmayanlar için eserin üslubu zorluk teşkil edecektir. Sonraki baskılarda sadeleştirmesinin de yayımlanması, eserin daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına imkân sağlayacaktır. Araştırmayı hazırlayan Mustafa Demirci'yi ve eseri okuyucuyla buluşturan Nizamiye Akademi'yi tebrik ederiz.